

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ

ДИСКУСІЇ ПРО ТЕКСТ У СУЧАСНІЙ ФІЛОЛОГІЇ

Анатолій НАУМЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті подається огляд класичних і сучасних думок щодо визначення поняття тексту, обґрунтовуються підходи до класифікації типів тексту, характеризуються основні типи тексту.

The article overviews classical and recent ideas concerning the definition of the text, determines various approaches to text classifications, characterizes basic types of the text.

Логіка навіть неосвіченої людини, не кажучи вже про науковця, не може не підказати головного методологічного й методичного висновку цієї розвідки: під текстом повинна розумітися лише словесна дія, тобто вербальне оформлення мислення. Так що ж таке текст (від лат. *textus* – «тканина», «павутиння»), який і сьогодні належить до невизначених понять?

Як літературознавче явище він вивчався вже за часи античного Арістотеля, але його активне дослідження як лінгвістичного і навіть семіотичного феномена розпочалося лише у 1970-ті роки. Розвідки Р.О. Будагова та О.І. Москальської в Радянському Союзі, П. Гартманна в Німеччині, М.А.К.Холлідея в Англії та ін. започаткували нову філологічну науку – лінгвістику тексту і спровокували справжню лавину текстоцентричних досліджень.

Так, лише за часи існування України як незалежної держави в ній щороку захищається біля 100 дисертацій з філології, серед яких нараховується 65%–70% з реальних проблем тексту (останні – з абстрактних категорій мови, літератури, перекладу). Отже, лише у самостійній Україні вже створено близько 2000 наукових праць (!), а сутність поняття «текст» залишається і сьогодні науково не витлумаченою.

І не тільки в Україні.

Дійсно, якщо взяти декілька дитячих кубиків і на кожній їх поверхні написати одну лексему у словниковій формі, а потім кинути їх додола, то випаде якась сума слів. Постає питання: чи буде вона текстом? Не треба поспішати з відповіддю, шановний читачу, бо морфологічні зв'язки, які вагомі для однієї мови (наприклад, української), можуть не відігравати майже ніякої або значної ролі в іншій (наприклад, в китайській, англійській тощо).

Отже, домовимося, що у нашому філологічному експерименті випало (з урахуванням морфології відповідної мови): „*wir - trinken - Milch - in - der - schwarzen - Frühe*” в німецькій, „*о - сум - осені - осанна - осанна*” в українській, „*потому - зима - что - каблук - оставляет - следы*” в російській. Тут, мабуть, кожний погодиться, що маємо текст (речення). А якби випало інакше: „*Milch - der - schwarzen - Frühe - trinken - wir*“, „*осені - о - осанна - сум - осанна*“, „*потому - следы - что - каблук - оставляет - зима*”? Тут деякі будуть стверджувати, що випав текст, а інші – що нісенітниця. А тепер третій варіант: „*schwarze Milch der Frühe wir trinken*“, „*осанна осені о сум осанна*“, „*потому что каблук оставляет следы зима*“. “Тут вже важко не погодитися з думкою, що тексту не випало, хоча три останні речення є рядками з віршів всесвітньо відомих поетів ХХ ст.: австрійця П. Целана, українки Л. Костенко, росіянина Й. Бродського.

Отже, **очевидно**, що одиницею тексту не може бути лексема, і тому не всякий набір слів є текстом. Не може бути з тієї ж причини одиницею тексту морфема або фонема, як і, з іншого боку, синтагма чи навіть речення. Взагалі лінгвістичним або структурним шляхами цієї проблеми не вирішити, бо на них сьогодні панує чисто формальний принцип, згідно з яким може бути сполученням, синтагмою, реченням, а отже, і текстом випадковий збіг не лише слів, а навіть і складів та літер, наприклад, українські опуси: «Далекий мандрівник з незбагнених висот, / Мертвяк у мертвяка грудьми твердим вдарить, / Розсиплеться

вогнем і мертву тлінь розжарить, / І викреше новий золотострунний льот» (В.Бобринський); «В перебіжнім шумовинні / ланки-брузки марсельез; / хай загине, хай загине / мріновтома сонних плес» (В.Чумак); «...Це травень, вічний еретик, – / Так з-під землі бомбить зелено...» (І.Драч); російські нісенітничі: “Чарари! Чурари! Чурель! Чарель! Чареса и чуреса. И чурайся и чаруйся” (В.Хлебніков), “...серце моє зубр арбр урбр хлрпр крпр трпр” (О.І.Введенській), “Дыр бул щил убещур скум вы со бу рл эз”(О.Кручених), інсталяція німця Тіма Ульріхса, в якій літеру “e” розташовано у квадраті 625 разів, хоч і у різних положеннях (і більше нічого!) і т.ін.

Про те, що сучасні дослідники вважають такі витвіри текстом, свідчить занадто крикливий дифірамб останній інсталяції українцем Б.В.Сторохою: “Вірш (?! – Н.А.М.) демонструє ризоматичне розгортання простору, рух фрактальної кривої, взаємодію магнітних полей, парадигму обертальних рухів чи просто насолоду артикуляцією, яка коріниться у персональному досвіді автора” [43: 139-140]. І знову, як і у випадку з рядками П. Целана, Л. Костенко, Й. Бродського, ми можемо дійти висновку, що безглуздя панує і тут, але є у процитованих опусах ще щось таке, що дозволить нам повернутися до них, хоч і зовсім на іншому рівні.

Так що ж таке текст? Широко відоме визначення тексту, яке запропонував ще 20 років тому корифей радянської лінгвістики І.Р. Гальперін і на яке активно спираються сучасні лінгвісти [5: 80], не може задовольнити вдумливого філолога, бо є багатослівним, непрозорим, занадто звуженим, навіть помилковим і може відноситися (та і то лише частково) до таких же багатослівних, непрозорих, занадто звужених, навіть помилкових релігійних текстів, типу іудейської Тори, християнського Нового Заповіту, мусульманського Корану, які претендують на істину в останній інстанції і, скоріше за все, і вплинули на гальперінське тлумачення тексту.

Ось воно: [текст – це] “витвір мовленнєвотворчого процесу, який є завершеним, об’єктивованим у формі письмового документа, літературно обробленим відповідно до типу цього документа, витвір, який складається з назви (заголовка) і низки основних одиниць, об’єднаних різними типами лексичних, граматичних, логічних, стилістичних зв’язків, і має певну цілеспрямованість та прагматичну настанову” [12: 18].

Неважко бачити, що через брак у цьому визначенні посилання на оточуюче нас і нашу мову середовище, воно легко може бути віднесено і до тих опусів, які було розглянуто вище і названо не текстом, а безглуздою сумою слів. Більш за те: воно є занадто звуженим, бо викреслює із поняття “текст” усне мовлення взагалі і фольклор зокрема, а також будь-яку писемну пам’ятку, якщо вона фрагментарна і не має заголовка.

Зовсім протилежну позицію займає француз Р. Барт, розширяючи межі цього поняття через змішування двох різних категорій (аналізу як об’єктивного сприйняття та рецепції як сприйняття суб’єктивного): для нього головний зміст тексту (у термінології Р. Барта – “культурний код тексту”) полягає не у самому тексті, а в “уписуванні тексту до вже існуючих текстів” [1: 424]. Більш за те: цей всесвітньо відомий структураліст відмовляє автору тексту у праві породжувати й мати власний зміст свого творіння, бо, за помилковою думкою Барта, який не враховує ані об’єктивного сенсу фольклору, ані реального змістовного наповнення національних традицій, ані самостійності об’єму фонових знань автора, “сучасний автор (у Барта стоїть тут латинізована лексема “скриптор”, тобто “той, хто пише”, щоб підкреслити нетворчий характер його діяльності – Н.А.М.) народжується водночас з текстом, у нього немає ніякого буття до тексту й поза ним” [3: 387].

Аналогічної позиції, але майже безмірно розширеної так, що вона змішує (навіть підмінює) дві різні думки (“ідея, яка поки що лише витає, відчувається у повітрі” та “ідея, яку вже реалізовано у вербальному тексті”), дотримується і не менш славнозвісний французький мислитель К. Леві-Стросс: “...джерела тексту існують не лише до тексту, але й після нього” [31: 107]. Російські вчені І.Л. Іоффе та С.Т. Золян, поставши на точку зору давно вже спростованих і від науки відхилених агностиків, щиросердно вважають, що “зміст, сенс і краса – це не властивості твору, але наше відношення до нього, його використання” [18: 533]. На позиціях все того ж агностицизму стоїть і сучасний український філолог В.В. Різун, який насильниче розриває словесний виріб на абстрактний й нічого не

прояснюючий “текст” (“лише графічно-знакову фіксацію твору” [36: 7]) і на чомусь незалежний від творця “твір” (“самостійну, відірвану від автора змістовну систему” [36: 7]). А провідна російська представниця сучасної когнітивної лінгвістики О.С. Кубрякова вважає разом з О.В. Олександровою, що поняття “текст” взагалі не можна визначити: “Чим глибше рівень розуміння тексту, тим більше кількості різних напрямів у його інтерпретації він відкриває. (...) уявлення про текст (...) і не повинні бути вичерпаними жорсткими дефініціями, вони не укладаються у межі суворих категорій” [21: 24].

Українські філологи Л.А. Мурач та Н.А. Полежаєва взагалі відмовляють тексту у власному змісті і розглядають його лише як наслідок відносин між текстами, хоча залишається незрозумілим, як може беззмістовність мати відношення до іншої беззмістовності і при цьому породжувати сутність: “Сутність тексту полягає не у тексті як такому, а в його міжтекстовому характері” [31: 107].

Чи не через таке витискування соціального і об’єктивного змісту з поняття “текст” та наповнення його волонтаризмом сприймаючого відомий російський структураліст Ю.М. Лотман дискусійно стверджував, що “тексти для більшості є незрозумілими і підлягають витлумаченню” [28: 137], “бо художній ефект в цілому виникає із зіставлень тексту та складного компоненту життєвих і ідейно-естетичних уявлень” [26: 25]. Чи не через це вже цитований англієць М.А.К.Холлідей стверджував у 1976 році, що під текстом треба розуміти одиницю мови під час її використання, а через 10 років Ч.Філлмор підтримав цю думку, заявивши, що термін текст “використовується для визначення будь-якого цілісного продукту мовної спроможності людини?” [48: 11-39]

Але ж безглуздий набір таких одиниць є також використанням та цілісним продуктом мовної спроможності людини, та чи буде він текстом?! Як справедливо вказує М.К.Бісміалієва, “в цьому випадку ми будемо мати справу вже не з текстом, а з набором або послідовністю часто не пов’язаних за змістом, але граматично правильних речень” [6: 83-84]. Але німець Е. Оккель і через 22 роки після М.А.К.Холлідея впевнений, що будь-яка сума мовних одиниць створює текст: “Текстом є для мене будь-яке зібрання речень, слів або складів, яке поділено на члени і оформлено, завершено і логічно скріплено” [63: 252].

Отже, поняття і термін “текст” за останні десятиріччя, особливо після появи терміна “дискурс”, стали розмитими настільки, що у Німеччині змогла навіть з’явитися у 1991 році монографія про танок як “текст руху” [59].

Але, як сказано на початку цього повідомлення, текст є для здорового глузду звичайним і зрозумілим поняттям і, отже, нісенітниця, яку продемонстровано прикладами, наведеними вище, текстом бути не може. І здоровий глузд має рацію, бо на рівні підсвідомості він відчуває, що мовленню притаманно багато інших і більш головних функцій, крім традиційної комунікації. У протилежному разі поширений український анекдот про буцімто комунікативність був би зразковим символом сутності (точніше: пустоти) будь-якого спілкування: “Куме, ти по рибу? – Ні, я по рибу. – А я вважав, що ти по рибу”.

Ми будемо вважати за текст лише такий набір слів і граматичних категорій, в якому є логічно оформлена думка про наше середовище.

Лише тепер є сенс повернутися до прикладів щодо нісенітниць П. Целана, Л. Костенко, Й. Бродського, О. Кручених та ін. Чи є у процитованих з їх виробів рядках думка про наше середовище, тобто чи можна їх оцінити як тексти? Звичайно, є, але вона впливає не з семантики використаних ними слів, як у класичній поезії, а з типу зв’язку між лексемами, який є однаковим для будь-якого опусу будь-якого ремісника вказаного безглуздя: не логіка поєднання слів, а лише морфологія (і частково синтаксис), котра і символізує абсурдність (так вважає творець опусу) навколишнього світу або його занадто герметичну складність для розуміння.

Констатація абсурдності соціального буття або його незрозумілої ускладненості і є думкою про наше середовище, але вона подається автором настільки узагальненою, що немає сенсу шукати в її втіленні у конкретного автора будь-які додаткові нюанси (наприклад, “не слово, а звук або склад є сировиною поезії” – це у О.Кручених та А. Введенського, “не думка, а звукопис є суттю поезії” – це у Л.Костенко, “не семантика, а графіка є сенсом

поезії” – це у Т. Ульріхса, “не прозорість думки, а герметичність є принципом поезії” – це у П. Целана та Й. Бродського тощо).

Звісно, що думка про дійсність може бути різною за змістом та стильовим оформленням, що потребує вирішення наступної проблеми про різновиди тексту. Оскільки під текстом в цій розвідці розуміється лише словесно втілена думка про навколишній світ, остільки видів тексту може бути велике розмаїття в залежності від рівня пізнання (часткове чи цілісне), ступеня впливу (нейтральний чи емоційний), зрілості адресата (дитина чи дорослий), форми мовлення (усне чи письмове) і т.ін.

Серед такої безлічі текстових видів можна і треба виділити головні, які є суттєвими для філології. Логічно буде класифікувати їх за пануванням в них однієї з головних функцій мови. Звісно, що соціолінгвістична гілка, яка плодоносить мовною варіативністю, давно вже показала її дослідникам, що будь-яка на перший погляд єдина національна мова на практиці існує як система підмов, котрі обслуговують певні соціально-професійні угруповання. Ці підмови мають багато синонімічних назв: “соціолект”, “функціолект”, “професійна мова”, “регістр”, “функціональний стиль” та ін., змістовим інваріантом яких є пристосування мови під її професійне використання різними громадами [див., наприклад, 55, 61 та 64].

Ми будемо вживати усталений в германістиці термін “функціональний стиль” (від лат. *functio* - „виконання обов’язкового” та давньогрец. *stylos* – “грифель для письма”), розуміючи під ним мовлення провідного соціально-професійного угруповання. І хоча варіативна лінгвістика пропонує безліч таких мовлень, ми вважаємо, що з філологічного боку класифікувати їх краще за принципом аналітичних труднощів, а останні пов’язані з функціями мови і тексту. Отже, треба поговорити про функції мовлення, без вирішення яких поняття “тип тексту” залишиться невизначеним.

Філософи, а слідом за ними і лінгвісти вже давно встановили, що мова має багато завдань, які розташовуються (за вагомістю використання у мовленні) ієрархічно. І у такій системі структурна складова під назвою “спілкування” посідає зовсім не перше місце, а це має велике значення для філологічного аналізу тексту. Починаючи з античної доби, а потім найбільш активно представниками соціологічної школи у філософії та мовознавстві (особливо у прихильників гіпотези про породження мови трудовою діяльністю) вважалось і вважається за аксіому (наприклад, Г.В. Колшанським [20: 3]), що саме функція спілкування є найголовнішою у мові.

Р.О. Будагов взагалі жалкував, що цю функцію багато сучасних лінгвістів як найголовнішу не оцінює [8: 93]. Об’єктивне вирішення цієї проблеми залежить від того, як розуміти поняття і термін “функція”: лише як здібність мови для використання її людиною (тобто як функціонування мови у співбесіді двох індивідів – згадати тут можна наведений раніше стародавній український анекдот про глухих кумів) чи як її спроможність моделювати людське оточення (тобто як її функціонування у суспільстві).

На необхідність розмежовувати ці дві іпостасі мовної функції (використання та світомоделювання) вказував А.В. Бондарко (у нього, правда, інші терміни: “потенційний та результативний аспекти функцій” [7: 17]), а потім О.М.Рудяков [39: 8]. Останній, до речі, запропонував цінне онтологічне тлумачення функції, яке активно спрацьовує саме в філології: “природа реалії є явищем, функція – сутністю” [40: 11].

На сутність мовних функцій як на наслідок світомоделювання давно вже вказували представники психологічного напрямку в лінгвістиці, зокрема, наприклад, харківський філолог XIX ст. О.О. Потєбня, коли у 1862 році у першому виданні своєї фундаментальної праці “Думка та мова” розробив логічну й струнку гіпотезу про внутрішню форму слова як “відношення змісту думки до свідомості,” розуміючи під останнім знаряддя для пізнання світу [34: 139].

Аналогічної точки зору дотримувался і німецький психолінгвіст К. Бюллер, коли у 1934 році запропонував поняття “символічного поля” (тобто семантичного) як сукупності відображених мовою явищ навколишнього світу [11: 25-26], або радянський психолог О.М. Леонтьєв, коли стверджував у 1959 році, що “функція мови – це також функція усвідомлення, тобто такого відображення об’єктивної дійсності, яке є наче відбитим через

призму соціально накопиченого і узагальненого досвіду, котрий зафіксовано у мовних значеннях” [24: 118].

Саме світомоделюючу функцію мови мав на увазі М.В.Ломоносов, стверджуючи, що це не мова пасує перед спробою мовця щось виразно й точно втілити у слова, а мовець виказує своє недостатнє володіння нею [25: 392]. Цю ломоносовську думку про хибність мовця, а не мови сучасний український філолог Г.В.Ейгер розвив до цілісної теорії, яку назвав “механізм контролю мовної правильності висловлювання” і заснував на світомоделюючій функції мови (за його термінами: “концептуальній”, або “відбивній” із завданнями категоризувати, класифікувати дійсність, оформляти думку, створювати мовну картину світу) [15: 21].

Отже, мову людство виробило перш за все для пізнання оточуючого світу, щоб адекватно (відповідно, життєдайно) на нього реагувати, інакше він би розтрощив людей і ніякого поширеного їх продукування (тобто виживання їх як біологічного виду) не дозволив би. Тому кожна лексема і кожна граматична категорія несуть відбиток соціального буття (“образ мира, в слове явленный”, Б. Пастернак), а першою функцією мови є пізнання навколишнього. Саме через це лексема, синтагма, речення тощо, які не мають вказаного образу світу, не можуть скласти тексту і вважатися мовленнєвими одиницями.

Буття, пізнане людиною і втілене в одиниці мови, стає, однак, вагомим і соціально необхідним не саме по собі, а лише у ролі головного чинника існування людської спільності, тому другою функцією мови не може не бути інформативність, тобто повідомлення. Але останнє завжди відбувається через мовлення індивіда, тобто у суб’єктивній формі; при цьому речник настільки впевнений у своїй правоті, що свідомо чи підсвідомо нав’язує її співбесіднику. Тому третьою функцією мови є вплив. І, звичайно, мовець втілює власний задум найбільш, як на нього, зрозуміло й яскраво, без зайвого, за законами краси, хоч і тлумачить її зі своєї маленької “грудки” зору, але матеріал для цього знаходить все ж таки у мові. І це означає, що вона має ще одну функцію – естетичну.

Всі названі функції реалізуються лише під час спілкування і тому мові притаманно ще одне завдання – комунікативність, яке інколи (бажання просто базікати) може ставати найголовнішим.

Зрозуміло, що мова може мати ще безліч інших, другорядних функцій, на які справедливо вказують лінгвісти. Одним з перших спробував систематизувати функції мови засновник порівняльно-історичного мовознавства німець Я.Грімм, хоча він і не використовував терміна “функція”. У своїй доповіді Пруській Академії наук (9 січня 1851) він просто сказав і довів, що людство передає мову “у спадщину нащадкам, які повинні зберігати її, користуватися нею та збільшувати” [54: 83]. У перекладі сучасною лінгвістичною термінологією, процитоване речення означає, що Я.Грімм акцентував наступні функції мови: інформативну (“передає у спадщину”), архівну (“зберігати”), спілкування (“використовувати”), накопичувальну (“збільшувати”).

Лінгвісти ХІХ–ХХ ст. пропонують інші класифікації мовних функцій, так що розмаїття лише збільшується. Так, росіянин Р.Якобсон, який багато років життя був емігрантом у США, виділив функції “пізнавальну, комунікативну, експресивно-емоційну, спонукальну (або апелятивну), фатичну (безпосередньо-контактну), поетичну” [58: 11], американський германіст Дж.К. Давідхайзер акцентував культурологічну функцію [47: 193], радянський лінгвіст Д.Е. Розенталь вважав, що найважливішими функціями мови є “спілкування, повідомлення, впливу” [38: 22], французький мовознавець А. Мартіне високо оцінював когнітивну, комунікативну, естетичну та експресивну функції мови [29: 406], український фахівець у галузі теорії мови М.М. Полужин привертав увагу читача до прагматичної функції [33: 11].

А корифей і старійшина української германістики Б.М. Задорожний висловив у 1999 році парадоксальну думку про вічність мови і, отже, про її “божественну” функцію [16: 6]. Тим самим він повернувся до аналогічно парадоксальної думки німця Й.Г. Гердера, висловленої ще у 1772 році (що людина змогла стати людиною тільки завдяки винаходу мови, але щоб винайти мову, людина повинна була спочатку вже бути людиною) [56: 116], яка була потім впевнено перекреслена філософською, психологічною та соціологічною школами у світовій лінгвістиці.

Отже, незважаючи на багатство класифікацій мовних функцій, лише п'ять залишаються стрижневими: пізнання (світомоделювання), повідомлення (інформування), впливу (прагматики, спонування), естетична (цілісності, краси), спілкування (комунікації). Панування однієї з них і дозволяє створювати відповідні комплекси текстів, якими послуговується певне соціально-професійне угруповання: світомоделююча породжує науково-технічний функціональний стиль, інформативна – діловий, спонукальна (прагматична) – публіцистичний, естетична – белетристичний, комунікативна – побутовий.

Саме відповідна функція і зумовлює аналітичні перепони: наприклад, герметичну термінологічність у науково-технічному типі тексту, клішовану канцелярність – у діловому, експресивну конотативність – у публіцистичному, багатозначну прагматичність – у белетристичному, національно забарвлену ситуативність – у побутовому.

Зрозуміло, що у мовленні як неподільному вербальному процесі всі ці 5 функцій (та й всі інші) злиті у синтетичну єдність, але накреслене вище є не лише логічною схемою, пристосованою до потреб аналізу, а й ще відбиває магістральне у мовній субстанції та мовленнєвій дійсності, хоч остання (як жива практика) постійно диктує лінгвістичній теорії нові аспекти оцінок функціональних стилів.

Так, за останні десятиріччя міцно заявили про себе економічний чинник стилю (*“Wirtschaftsdeutsch”*), бізнесовий (*“Geschäftsdeutsch”*), рекламний та ін. Але копіткий аналіз їх вербального наповнення свідчить про те, що всі вони є лише підстилями вказаних традиційних функціональних стилів, бо мають спільні з ними аналітичні труднощі: наприклад, економічний текст належить до науково-технічного комплексу, рекламний – до публіцистичного, бізнесовий – до офіційно-ділового тощо.

Аналітичні труднощі у галузі будь-якого функціонального стилю є за своєю суттю типовими, бо успіх філологічного аналізу залежить завжди від (крім, звичайно, мовних та професійних) фонових знань сприймаючого, але рівень останніх зумовлюється не тільки (та й не стільки) його підготовкою та практичним досвідом, а й – у першу чергу – його знайомством з текстом як фреймом (тобто розумінням типових ситуацій, закладених у текст).

Тільки розглянувши системно й ціннісно функції мови й мовлення, можна знову повернутися до класифікації типів тексту, поклавши до її логічних та філософських засад вказану мовно-функціональну систему, тобто панування в тексті однієї з п'яти вказаних функцій: науковий (панує функція пізнання), діловий (функція інформативна), публіцистичний (вплив), художній (естетична), побутовий (спілкування). У стилістиці такі типи тексту звуться функціональними стилями і підрозділяються на підтипи (або жанри) в залежності від додаткової активності в них ще однієї з мовних функцій.

Так, зокрема, К.-Е. Зоммерфельдт та Г. Шрайбер вичленюють з публіцистичного стилю жанри *“об'яви, реклами, інструкції”* тощо [67], а київські укладачі *“Програми з теорії і практики перекладу”* для вищої школи ще більше деталізують жанровий підхід, розмежовуючи тексти *“газетно-інформаційний”, “суспільно-політичний”, “економічний”, “науково-технічний”, “науково-популярний”, “художній”, “міжнародно-дипломатичний”, “юридичний”* і т.ін. [35: 2].

Для філологічного аналізу така ретельна класифікація значної ролі не відіграє, бо труднощі йому приносять саме функціональні стилі, а не їх гібриди та підстили: зокрема, наприклад, як вже було сказано, термінологія наукового тексту, конотативність публіцистичного, поетичність художнього, спонтанність побутового і т.ін.

Функціонально-стильовий підхід, запропонований нами для текстознавчої класифікації типів тексту, притаманно і багатьом іншим сучасним філологам [49]. З боку філології важко (та й несуттєво) встановлювати ціннісну ієрархію між вказаними типами тексту, але немає сумніву, що самим вагомим і через це найскрутнішим для філологічного аналізу є текст художній, бо лише в ньому не тільки активно діють усі 5 головних функцій, але й присутні всі інші типи тексту.

Специфіка художнього тексту є занадто складною і об'ємною проблемою, яка потребує окремого викладу. Саме тому зараз треба сказати лише про те, що серед двох провідних типів художнього тексту (класичний, або колективістський, та новітній, або

постмодерністський) останній активно вплинув і продовжує міцно впливати з кінця ХХ ст. на всі інші типи нехудожнього тексту.

Таким чином, беручи до уваги сказане вище, що одні філологи основу мови та мовлення вбачають у тексті [41: 34], а інші – у слові [9: 93-94], ми будемо акцентувати всі ці категорії з позицій потреб філології і вважати, що через наявність структур мовленнєвих (текст) і мовних (дотекстові: лексема, словосполучення, речення тощо) аналіз може бути текстовим або словниковим. І не треба їх змішувати, хоча на практиці це, на жаль, трапляється часто-густо. Словниковий аналіз використовує лише функцію пізнання (денотативну семантику), тоді як текстовий повинен враховувати всі 5 головних функцій з їх денотативною, конотативною і підтекстовою семантикою, без чого філолог не зможе об'єктивно оцінити текст і адекватно витлумачити його мовою аналізу.

Не зайвим буде тут ще раз нагадати, що два названих комплекси художніх текстів (класичний, або колективістський, та постмодерністський, або самовираження), хоч і породжують кожний свої особливі труднощі для аналітика, все ж таки принципових, непереборних перешкод йому не ставлять, бо об'єктивний аналіз класичного тексту завжди залежить від філологічного досвіду та фонових знань творця аналізу, а дешифрування ним постмодерністських опусів може бути або вдалим, або не здійснитися зовсім у випадку повної герметичної нісенітності оригіналу.

Обидва комплекси текстів не ставлять аналітику непереборних перешкод через те, що активно використовують мовну функцію спілкування: перший – на рівні постійного діалогу автора з читачем, другий – на рівні спочатку діалогічного поштовху автором читача (тобто адресант лише провокує сприймаючого на роздуми), а потім вже виключно “*монологічного діалогу*” (тобто сприймаючий постійно запитує себе, що може означати інсталяція адресанта, бо сам автор постмодерністського виробу відповіді на це запитання дати не може, тому що і сам її не знає).

Однак наприкінці ХХ ст. активно заявив про себе третій комплекс художніх текстів, який базується майже виключно на мовній функції повідомлення і який більшість дослідників одноставно назвала “*гіпертекстом*”, але повклала у цей термін таке розмаїття смислів, що він відразу ж перетворився на багатозначний поетизм. І хоча для філології він не став складною й важкою категорією, бо є сумою фрагментів з двох попередніх комплексів, розглянути цей феномен все ж таки треба, тому що його – на відміну від класичного та постмодерністського – перенасичено такими важливими для аналізу перепонами, як ремінісценція, алюзія, цитування тощо.

Серед вказаного розмаїття смислів лексеми “*гіпертекст*” легко вичленувати дві тематичні групи: філологічну і логічну. “Батьки” та прихильники першої йдуть поверховим шляхом від етимології префікса *гіпер-* (гр. *hyper-*, тобто “*зверху, занадто*” тощо) і звать гіпертестом будь-який надвеликий текст, розуміючи під останнім не стільки обсяг конкретного тексту, скільки, скоріше, його змістовне співвідношення з тематично спорідненими текстами: наприклад, усі юридичні тексти як “*правовий гіпертекст*”, усі дані про яке-небудь явище як “*довідниковий гіпертекст*” тощо [23: 48].

Про помилковість такого сьогодні поширеного (перш за все серед лінгвістів) підходу до тексту писав ще на початку 1980-х років провідний радянський філолог Р.О. Будагов: “*Раніше казали, що суттєвими є не слова, а речення, тепер вже стверджують, що більш суттєвими є сполучення багатьох речень, будь-який текст, художній твір (...). Розміри подібного тексту теж безупинно збільшуються. Текст ‘Братів Карамазових’ Достоевського, наприклад, виявляється вже недостатнім і треба говорити про зібрання творів цього автора, і навіть про всю російську літературу минулого століття. Через це починають стиратися грані між лінгвістикою, з одного боку, та історією літератури, історією культури, історією суспільної думки – з іншого. Виникає не взаємодія наук – важлива проблема нашого часу! – а їх повне змішення*” [10: 44].

Трохи інакше (не за суттю, а лише за формою) дивляться на гіпертекст літературознавчі структуралісти, і тому їх теж треба віднести до першої тематичної групи. Вони вбачають у сучасному тексті явні або приховані – незалежно від задуму його творця – посилання на попередників, через що він у них змістовно “розбухає” настільки, що становиться текстом-

монстром, дійсно надтекстом, тобто гіпертекстом. Здібність сучасного тексту до безмежного змістовного розбухання за рахунок посилань-зчеплень з текстами інших авторів структуралісти називають інтертекстуальністю, розуміючи під нею не, як вже було вказано раніше, обов'язково свідомі ремінісценції або алюзії його автора, а наявність у першотворі розхожих усталених кліше мислення, поведінки, висловлювання тощо [44: 78; 27: 150; 42].

Таке розуміння сутності гіпертексту притаманно майже всім структуралістам, хоча терміни тут можуть бути у них різними: у "батьків" інтертекстуального аналізу Ю.Крістєвої та Р. Барта конкретний текст зветься відповідно "*фено-текст*" і "*твір*", а його "розбухлий" варіант – "*гено-текст*" і "*текст*" [2: 424]; у Ю.Н.Караулова – "*текст*" і "*прецедентний текст*" [19], у О.С.Кубрякової її "*множинність просторів та світів*" [22: 15-26] теж повинна розумітися як структуралістська інтертекстуальність і т.ін.

Неважко бачити, що такий гіпертекст, щоб там не казали його творці та дослідники, не може бути новиною, відкриттям лише останнього часу, бо його архітектонічний стрижень (явне або приховане цитування) існував у словесному творі завжди, ще у давньофольклорну добу первісного суспільства [30]. Тому аналізувати його об'єктивно можна, бо він потребує лише відповідного рівня фонових знань аналітика.

Зовсім іншу картину пропонує нам друга тематична група, засновники і розроблювачі якої підходять до лексеми "*гіпертекст*" з логічного, тобто не кількісного, як працівники першого, філологічного угруповання, а якісного боку, оцінюючи вказане поняття як змістовну й формальну новизну, притаманну лише другій половині ХХ ст. як добі комп'ютерних засобів масової інформації.

Зовсім не випадково, а закономірно у 1998 році австрійська спілка прикладної лінгвістики провела теоретичний семінар щодо нових засобів суспільного спілкування, які вона назвала *гіпертекстом* [62], розуміючи під ним теж обсяг конкретного тексту, але не кількісний, а якісний, тобто такий об'єм, який є змістовно й змістовно нескінченим, хоч і існує тільки у межах двох книжкових обкладинок (або однієї комп'ютерної програми).

Історія такого парадоксального явища (тобто фізично обмеженого тексту, який чомусь має безліч варіантів прочитання; щось на зразок дитячого калейдоскопу, де невелика кількість кольорових камінців породжує нескінченну палітру неповторних мозаїчних панно) розпочалася у 1980-ті роки (в усякому випадку вона лише тоді впала у вічі сучасникам). Так, у бесіді двох видатних німецьких письменників В. Кьоппена та Г. Кунерта у 1985 році було висловлено побоювання, що традиційні мовлення і алфавіт як символи й знаряддя багатотисячолітньої писемної культури людства відмирають через прогресуюче збіднення словесного спілкування [60: 186].

Через два роки після цієї публічної співбесіди В.Флуссер, європейські відомий соціолог та теоретик засобів масової комунікації, висловився щодо причин вказаного побоювання та відмирання: у своєму есе під багатозначущим підзаголовком "*Чи буде письмо у майбутньому?*" він відмовляє письму і читанню у майбутньому житті, бо вважає, що інформативна революція вже зробила абетку майже зайвою і незабаром витисне її зовсім з людського вжитку, поставивши на її місце поки що "*незнану систему знаків*", яка занадто швидко перемаже традиційне лінійне письмо, а разом з ним і "*лінійне мислення*", а отже, і пов'язане з цим наше "*історичне, причинне, процесуальне, просвітительське і, врешті-решт, критичне мислення і спілкування*" [50: 22, 56, 78].

У своїх наступних працях В.Флуссер уточнив, але не конкретизував цей ледве народжений не лінійний, а "*новий, позамовний тип мислення у постабетковому коді*" [52: 67; 51: 898]. На жаль, В. Флуссер не протиставив терміну "*лінійний*" ніякого антоніма, хоч і дав зрозуміти, що нове читання-спілкування буде, так би мовити, всебічним у прямому розумінні цього слова: не лінійним, а у всі боки.

Не зробив цього і один із співбатьків світової комп'ютерної павутини Р. Кейліо, коли у 2000 році, наляканий лавиноподібним розширюванням Інтернету, сказав у Відні на електронному симпозиумі "**Майбутнє інформації**", що людство рухається до чогось такого нового, що залишить позаду себе не тільки галактику Гутенберга, винахідника друкарського верстату у 1440 році, а й, врешті-решт, світове комп'ютерне павутиння, але котре він описати

не в змозі; він лише знає, що папір з надрукованими на ньому літерами вже ніякої участі у цьому новому брати не буде [46].

В. Флуссер і Р. Кейліо помилялись, не знаходячи для нового комплексу текстів відповідного терміна. Помілялись і тому, що новий комплекс давно активно існував, і через те, що термін для нього теж було знайдено вже здавна. Як риторично стверджував-запитував К. Россбахер у 2000 році, який більш детально розповів про ці та інші факти з історії гіпертексту, хіба сьогодні у міжнародних аеропортах та на таких же вокзалах система знакової інформації є алфавітною і хіба це заважає іноземцю і навіть неписьменній людині розуміти її піктограмність [65: 43]?

Але всупереч своїм же справедливим роздумам цей войовничий захисник алфавітного письма чомусь вважає, що ані сучасна умовно-рисункова форма спілкування, ані надмодна “комп’ютерна література” („*Netzliteratur*“), яка побудована на принципах гіпертексту [66: 49-50], бо створюється користувачем комп’ютера через Інтернет за вказівками автора змістовного ядра майбутнього тексту, не спроможні витиснути з людського користування лінійний текст.

Але його віру руйнують деякі ще кількісно незначні, та потенційно занадто вибухові факти. Так, у 1970 році провідний австрійський письменник А. Окопенко створив роман-енциклопедію “*Енциклопедія сентиментальної подорожі до зустрічі експортів у Друдені*”, який складався з великої кількості автономних сюжетних фрагментів та з неменшого розмаїття вказівок на послідовність їх зв’язку (тобто читання); зрозуміло, що через безліч цих послідовностей текст “роману” читався й сприймався вже не лінійно, а гронувано, бо створений був за задумом автора і створювався за реалізацією читача як виноградна китиця.

А у американця М. Джойса з’явився на початку 1990-х роман “*Ополудні*”, який російський дослідник О. Геніс назвав “*гіпертекстом*” [13: 148-149], бо той, як і витвір А. Окопенка, складався не лише із суми сюжетних фрагментів (до речі: 539 умовних сторінок), а ще й з 951 вказівок-зчеплень цих фрагментів між собою. Та головне, що відрізняє текст М. Джойса від попередніх споріднених виробів, це неможливість читання його без комп’ютера, бо лише той в змозі вказані сторінки та зчеплення (а також і нові – за “бажанням” самого комп’ютера) вибудувати у щось нескінченно цілісне.

Неважко зрозуміти, що тексти А. Окопенка та М. Джойса репрезентують новий тип читання і сприйняття – гронovidний. Тоді ж, у 1990-ті роки, з’явився і “гронovidний театр” (“*гіпертеатр*”): так, режисер А. Васильєв зробив виставу за “*Бісами*” Ф.М. Достоевського у звичайному багатоповерховому будинку, в кожному приміщенні якого різні актори одночасно грали різні сцени, а глядач мандрував будинком і власною послідовністю сприйняття, як і читач вище вказаних гіпертекстів, сам собі складав гіпервидовище. Через декілька років у США з’явився і гіперфільм, хід сюжету якого глядачі кінотеатру, кожне місце в котрому обладнано дистанційним електронним керуванням, можуть у будь-яку мить змінити на інший, якщо таке бажання центральний комп’ютер кінотеатру нарахує у 51% присутніх.

Справжнім літературним засновником такого дійсно гіпертексту можна і треба вважати англійського письменника XVIII ст., який так і залишився до сьогодні незрозумілим для дослідників і читачів, хоч і вважається найяскравішим представником сентименталізму. Це – Л. Стерн з його чудернацьким романом “*Життя і думки Трістрама Шенді, джентельмена*” (1759–1767), в якому немає зв’язної оповіді та архітектоніки, логічної послідовності епізодів, зате є забагато бесід з читачем, відступів і т.ін., так що наприкінці 9-го тому книжки Стерн зміг довести біографію свого заголовного героя лише до п’ятирічного віку.

Що ж це за життя і думки джентельмена, який навіть через багато сотень сторінок тексту так і не дозрів до такого етичного й соціального статусу?! А справа тут в тому, що свій твір Стерн, випереджаючи літературний процес на 2,5 сторіччя, скомпонував у манері тоді ще невідомого асоціативного письма, яке за своєю суттю (випадковість розташування епізодів, волюнтаризм творця над персонажами і сюжетом, нескінченність оповіді тощо) є спорідненим сучасному гіпертекстному письму з його гронovidною схемою.

Саме на це, а також на назву другого роману Стерна (“*Сентиментальна подорож у Францію та Італію*”, 1768) натякав своїм романом-енциклопедією А. Окопенко, а покійний

Д.В. Затонський, найзначніший український літературознавець, не випадково сказав нещодавно, що “*життя і думки Трістрама Шенді*” (читай: принципи асоціативного письма у Л. Стерна – Н.А.М.) “*не призначені щось упорядковувати і ще менше покликані створювати рух у напрямку до будь-якої ‘Цілі’*” [17: 6]; а саме безцільність та невпорядкованість руху думки автора і є головним архітектонічним принципом сучасного гіпертексту, який акцентує через це мовну функцію не спілкування, а повідомлення, що і породжує специфічні проблеми для аналітика, пов’язані з активною девальвацією загальнословникової семантики слова, шаблонізацією (і через це пустопорожню фразеологізацією) сьогоденного мовлення, з якого невинно й нестримно витікає, як у пісок, світомоделююча функція – головне знаряддя аналізу.

Коли Р. Барт [45] і М. Фуко [53: 7-31] розпочинали кампанію про смерть автора у сучасній літературі, вони мали на увазі інтертекстуальність, яка, на їх погляд, з одного боку, мало що залишає власній оригінальності автора тексту, а з другого боку, дозволяє читачу сприймати текст як завгодно, але зовсім не так, як планував автор під час творіння. Але навряд чи вони думали тоді про те, що говорять насправді про шалений наступ нової для читача психологічної доби не лінійного, а гроновидного, асоціативного мислення, а з ним і сприйняття (читання) тексту як гіпертексту.

Чи спроможній той замінити традиційний земний лінійний текст? Через брак достатніх фактів відповіді однозначної тут немає, але не можна не згадати деякі з багатьох епізодів в історії людства, коли воно майже одноставно пророкувало велику майбутність чомусь занадто новому і тотальне забуття старому - та нове не приживалось, а старе не знищувалось. Так, у 1856 році значні французькі письменники брати Гонкури, прочитавши фантастичні, наукові та детективні новели американця Е. По у французькому перекладі Ш. Бодлера, записали у свій щоденник: ці новели побудовано “*до прозорості ясно*”, але в них немає “*ніякої поезії*”, всі вони – “*передвістя літератури [наступного] ХХ ст.*”, але це вже – “*література хвороблива*” [4: 3].

Гонкури, на щастя, помилилися. Будемо сподіватися, що помиляються і адепти гіпертексту.

А завершимо розгляд проблематики категорії “*текст*” вдалим за змістом дифіраблом традиційному текстові, який нещодавно проспівала йому українська філологиня С.Н. Денисенко, хоч і переважила свою оцінку зайвим акцентуванням функції спілкування: “*Лише в тексті як завершеному комунікативному творі розкриваються соціально-прагматична та контекстуально-естетична сутність перекладу як акту спілкування та одного із (...) способів виявлення в різних мовах таких одиниць, які здатні виконувати однакові комунікативні функції у висловлюванні* [14: 17].”

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барт Р. Избранные труды. – М.: Прогресс, 1989: “...культурный код текста (...) – это вписанность текста в уже существующие тексты”.
2. Барт Р. Избранные труды. – М.: Прогресс, 1989.
3. Барт Р. Избранные труды. – М.: Прогресс, 1989: «современный скриптор рождается одновременно с текстом, у него нет никакого бытия до и вне письма».
4. Цит. за: Бэлза С. От Шерлока Холмса до комиссара Мегрэ // Мастера детектива. – М.: Правда, 1991: «После чтения Э.По. То, чего критики еще не заметили: новый литературный жанр, предвестие литературы ХХ в. Научная фантазия, сказка, основанная на принципе А+Б; литература болезненная и какая-то до прозрачности ясная. Никакой поэзии – воображение выверено анализом.»
5. Бисималиева М.К. О понятиях «текст» и «дискурс» // Филологические науки. – 1999. - № 2: «Пожалуй, наиболее полным является определение текста, данное И.Р.Гальпериним.»
6. Бисималиева М.К. О понятиях «текст» и «дискурс» // Филологические науки. – 1999. - № 2: «...в этом случае мы уже будем иметь дело не с текстом, а с набором или последовательностью часто не связанных по смыслу, но грамматически правильных предложений».
7. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий. – Л., 1976: «В понятие функции как назначения той или иной единицы языка следует различать два аспекта: потенциальный и результативный. Функция в потенциальном аспекте (...) – это присущая той или иной единице в языковой системе способность к выполнению определенного назначения и к соответствующему функционированию. Функция в результативном аспекте (...) – результат функционирования данной единицы во взаимодействии со средой, т.е. назначение как достигнутая цель».
8. Будагов Р.А. Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени. – М.: Наука, 1978: «...центральная функция языка (функция общения) оказалась отодвинутой на самый задний план».
9. Будагов Р.А. Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени. – М.: Наука, 1978.
10. Будагов Р.А. Писатели о языке и язык писателей. – М.: МГУ, 1984: «Ранее говорили, будто бы существенны не слова, а предложения, теперь же утверждают, что еще существеннее сочетание многих предложений, любой текст, художественное

сочинение (...). Размеры подобного текста тоже непрерывно увеличиваются. Текст 'Братьев Карамазовых' Достоевского, например, оказывается уже недостаточным, приходится говорить о собрании сочинений этого автора, а то и обо всей русской литературе прошлого столетия. Так начинают стираться грани между лингвистикой, с одной стороны, и историей литературы, историей культуры, историей общественной мысли – с другой. Возникает не взаимодействие наук – важная проблема нашего времени! – а их полное смешение».

11. Бюллер К. Теория языка // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и изложениях. – Ч. 2. – М.: Просвещение, 1965.

12. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981: „Произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда основных единиц (сферхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку.“

13. Генис А. Гипертекст – машина реальности // Иностранная литература. – 1994. - № 5.

14. Денисенко С.Н. Особливості перекладу стійких словесних комплексів у процесі фразеологічної деривації // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. – Суми: СумДУ, 1999.

15. Эйгер Г.В. Механизм построения языковой правильности высказывания. – Х., 1990: «Мы имеем здесь (при осознании мира субъектом – Н.А.М.) дело с концептуальной функцией языка (категоризация, классификация явлений и оформление мысли)»; с. 23: [эту функцию можно назвать] «отражательной», [потому что она создает] «языковую картину мира».

16. Задорожний Б.М. Про одну нерозв'язану мовознавчу проблему // Іноземна філологія. – Випуск 11. – Львів: ЛНУ, 1999: “Людська мова виникла тоді і там, коли і де вже існувала мова.”

17. Затонский Д. Герой, что появился на свет лишь в XXXII главе, или Отходная здравому смыслу // Вікно в світ. – К.: НАНУ, 2001. - № 3: «Жизнь и мнения Тристрама Шенди (...) не предназначены для упорядочения и еще менее призваны создать движение в направлении к какой бы то ни было 'Цели'».

18. Золян С.Т. Семантические аспекты поэтики адресата // Res philologica. – М.-Л.: Наука, 1990. Цитируя Иоффе И.Л. («... содержание, смысл и красота – не свойства произведения, но наше отношение к нему, его применение»), он полностью с ним солидаризируется.

19. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., 1987.

20. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. – М., 1984.

21. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. Виды пространств текста и дискурса // Категоризация мира: пространства и время. – М.: МГУ, 1997: «Чем глубже уровень понимания текста, тем больше количество разных направлений в его интерпретации он открывает. (...) представления о тексте и дискурсе и не должны быть исчерпаны жесткими их дефинициями и не укладываются в рамки строгих категорий».

22. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. Виды пространств текста и дискурса // Категоризация мира: пространства и время. – М.: МГУ, 1997.

23. Курушин Д., Соболева О. Проект гипертекстовой информационно-справочной системы «Венеция в русской культуре 19-20 вв.» // Гуманитарное знание на пороге XXI века. – Ижевск: УдГУ, 1997: «В основу гипертекстовой информационно-справочной системы 'Венеция в русской культуре 19-20 вв.' положены тексты, составляющие венецианский текст русской литературы, а также многочисленные данные по истории и культуре, дающие понятие о культурном контексте, в состав которого входит венецианский текст».

24. Леонтьев А.Н., Леонтьев А.А. О двояком аспекте языковых явлений // Философские науки. – 1959. - № 2: «Функция языка – это также функция осознания, т. е. такого отображения объективной действительности, которое является как бы преломленным через призму общественно накопленного и обобщенного опыта, зафиксированного в языковых значениях».

25. Ломоносов М.В. Предисловие к «Русской грамматике» // Ломоносов М.В. Полное собрание сочинений. – Т. 7. – М. – Л., 1952: «И ежели чего точно изобразить не можем, не языку нашему, но недовольному своему в нем искусству приписывать долженствуем».

26. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. – Л.: Просвещение, 1972.

27. Лотман Ю.М. Текст в тексте // Лотман Ю.М. Избранные статьи. – Т. 1. – Таллинн, 1992 (про текстовый код як набір стереотипних для доби засобів вираження думки).

28. Лотман Ю.М. Текст как семиотическая проблема // Лотман Ю.М. Избранные статьи. – Т. 1. – Таллинн, 1992: «...тексты для большинства непонятны и подлежат истолкованию».

29. Мартине А. Основы общей лингвистики // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и изложениях. – Ч. 2. – М.: Просвещение, 1965: «В первую очередь язык является (...) основанием для мысли (...). С другой стороны, человек часто обращается к языку с целью высказаться (...). Равным образом можно было бы говорить и об эстетической функции языка (...) ввиду ее тесной связи с коммуникативной и экспрессивной функциями».

30. Маються на увазі сталі епітети, метафори, порівняння, мотиви, персонажі, сюжети тощо. А ось приклад з XIX ст.: якщо новелу німецького романтика Й.Ейхендорфа “Із життя одного нікчемі” (1826) прочитати уважно, то не можна не помітити в ній явних та прихованих “цитат”-ходів з поширеної у майже все попередні літературні періоди комедії помилок, але навряд чи хто із структуралістів оцінить вказану новелу як гіпертекст.

31. Цитується за: Мурач Л.А., Полежаева Н.А. Интертекстуальный анализ // Вісник ЗДУ: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 1998. – № 1: «В явление, которое принято называть интертекстуальностью, следует включать тексты, возникающие позже произведения: источники текста существуют не только до текста, но и после него».

32. Мурач Л.А., Полежаева Н.А. Интертекстуальный анализ // Вісник ЗДУ: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 1998. - № 1: «Существо текста – не в тексте как таковом, а в его межтекстовом характере».

33. Положин М.М. Сучасні парадигми лінгвістичних досліджень // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород: УДУ, 1998: “...мова є інструментом, знаряддям, засобом, механізмом для здійснення певних цілей і реалізацією людиною певних намірів...”

34. Потебня А.А. Мысль и язык // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и изложениях. – Ч. 1. – М.: Просвещение, 1964: «Внутренняя форма слова есть отношение содержания мысли к сознанию».

35. Програма з теорії і практики перекладу (англійська та німецька мова) / Карабан В.І., Радчук В.Д., Коломієць Л.В. – Київ: НУ ім. Тараса Шевченка, 1999.

36. Різун В.В. Аспекти теорії тексту // Різун В.В. та ін. Нариси про текст: теоретичні питання комунікації і тексту. – К.: Київський університет, 1998.

37. Різун В.В. Аспекти теорії тексту // Різун В.В. та ін. Нариси про текст: теоретичні питання комунікації і тексту. – К.: Київський університет, 1998.

38. Розенталь Д.У. Практическая стилистика русского языка. – М.: ВШ, 1987: «Важнейшие общественные функции языка: общения, сообщения, воздействия».
39. Рудяков А.Н. Лингвистический функционализм и функциональная семантика. – Симферополь: Таврия-Плюс, 1998: «...присущее определенной части лингвистов отождествление функции и использования, применения, употребления, функционирования, о недопустимости которого писал А.В.Бондарко...»
40. Рудяков А.Н. Лингвистический функционализм и функциональная семантика. – Симферополь: Таврия-Плюс, 1998: «...природа реалии есть форма ее функции, природа реалии есть явление, функция – ее сущность».
41. Рудяков А.Н. Лингвистический функционализм и функциональная семантика. – Симферополь: Таврия-Плюс, 1998: «...речь – это такая же абстракция, как и язык: (...) доступной для восприятия и непосредственного наблюдения речь становится только в форме текста...»
42. Смирнов И.П. Порождение интертекста. – СПб., 1995.
43. Стороха, Богдан. Принципи візуальної поезії у практиці української та німецькомовної літератур // Вікно в світ. – К.: НАНУ, 2001. – № 1.
44. Дивись, наприклад: Barthes R. Text // Encyclopedia universalis. – Vol. 15. – Paris 1973: „Будь-який текст є інтертекстом, бо інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш-менш знайомих формах: тексти попередньої культури і тексти культури навколишньої. Будь-який текст є новою тканиною, яку виткано зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо, – всіх їх поглинуто текстом і перемішано в ньому, оскільки завжди до тексту та коло нього існує мова. Інтертекстуальність, потрібна передумова для кожного тексту, не може бути зведеною до проблеми джерел та впливів; вона є загальним полем анонімних формул, місце народження яких рідко можна знайти, бо вони виступають як невідомі або автоматичні цитати без лапок”.
45. Barthes R. The Death of the Author // Heath S. Image, Music, Text. – London: Fontana, 1997.
46. Cailliau R. The World Wide Web: Evolution, Regulation and Perspectives as a Medium of Information // <http://science.orf.at/science.orf?-dor=vcailliau&event-id=23&tmp=106366>.
47. Davidheiser, James C. Die auswärtige Sprachpolitik der Bundesrepublik Deutschland aus der Sicht eines amerikanischen Germanisten // Muttersprache: Vierteljahresschrift für deutsche Sprache. – Jg. 108. – H. 3. – Wiesbaden, 1998: „...ist Sprache nicht nur ein Kommunikationsmedium, sondern auch ein Vermittler von Kultur.“
48. Fillmore Ch.J. Linguistics as a Tool for Discourse Analysis // Handbook of Discourse Analysis. – V. 1. – London, 1985.
49. Fix, Ulla; Poethe, Hannelore; Yos, Gabriele. Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger. - Frankfurt a.M.: Lang, 2001. – 236 S.
50. Flusser V. Die Schrift: Hat Schreiben Zukunft? – 4. Aufl. – Göttingen: Edition Imatrix, 1992.
51. Flusser V. Zum Abschied von der Literatur // Merkur. – N 451-452. – 40. Jg. – Sept./Okt. 1986. – Hf. 9/10: „...neue, außersprachliche Denkart in nachalphabetischen Codes.“
52. Flusser V. Zwiegespräche, Interviews 1967-1991 / hrsg. von K.Sander. – European Photography 1996.
53. Foucault M. Was ist ein Autor? // Foucault M. Schriften zur Literatur. – FaM 1988.
54. Grimm J. Über den Ursprung der Sprache // Grimm J. Reden in der Akademie / hrsg. von Werner Neumann und Hartmut Schmidt. – Berlin: Akademie-Verlag, 1984: „...alle Sprachen sind eine in die Geschichte gegangene Gemeinschaft und knüpfen die Welt aneinander, (...) ihre Mannigfaltigkeit eben ist bestimmt, den Ideengang zu vervielfachen und zu beleben, von dem sich ewig erneuerndem, wechselnden Menschengeschlecht wird der köstliche allen dargebotene Erwerb auf die Nachkommen übertragen und vererbt, ein Gut das die Nachwelt zu erhalten, zu verwalten und zu mehren angewiesen ist...“
55. Див., наприклад: M.A.K.Halliday. The linguistic sciences and language teaching. – London 1964.
56. Herder, Johann Gottfried. Abhandlung über den Ursprung der Sprache // Herders Werke in 5 Bänden. - Bd. 2. - Berlin: Aufbau - Verlag, 1982: „Dies erste Merkmal der Besinnung war Wort der Seele! Mit ihm ist die menschliche Sprache erfunden“; S. 121: “Um das erste Wort als Wort, d.i. als Merkzeichen der Vernunft, auch aus dem Munde Gottes empfangen zu können, war Vernunft nötig; und der Mensch mußte dieselbe Besinnung anwenden, dies Wort als Wort zu verstehen, als hätte er’s ursprünglich ersonnen.“
57. Homy N. - Rules and representations. – N.Y., 1980.
58. Jakobson R. Linqaggi nella società e nella tecnica. – Milano 1970.
59. Jeschke, Claudia. Tanz als Bewegungstext. – Tübingen: Niemeyer, 1991. – 380 S.
60. Koeppen W. Einer der spricht: Gespräche und Interviews. – FaM 1995.
61. Klein W. Variation in der Sprache. – Kronberg 1974.
62. Medienkurse / hrsg. von B.Kettemann, M.Stegu, H.Stöckl. – FaM: Lang, 1998. - 167 S. Дивись зокрема статтю цієї збірки: Lutz B. Hypertext: Das Medium und der Autor.
63. Ockel, Eberhard. Wie kann ein Text durch gestaltetes Lesen zur Entfaltung der mündlichen Ausdrucksmöglichkeiten beitragen? // Muttersprache: Vierteljahresschrift für deutsche Sprache. – Jg. 108. – H. 3. - Wiesbaden 1998: „Ein Text ist für mich jede gegliederte, in sich geschlossene und sinnhaft verknüpfte Sammlung von Sätzen, Wörtern oder Silben“.
64. Narings K. Sprachliche Varietäten. – Tübingen 1981.
65. Roszbacher K. Weiter lesen, weiter leben: Kein Abgesang auf gedruckte Lektüre // Akten des X. Internationalen Germanisten Kongresses Wien 2000. – Bd. 1. – Wien: Lang, 2002: „...auf keinem Flughafen der Welt geht man mehr so ohne weiteres verloren“.
66. Roszbacher K. Weiter lesen, weiter leben: Kein Abgesang auf gedruckte Lektüre // Akten des X. Internationalen Germanisten Kongresses Wien 2000. – Bd. 1. – Wien: Lang, 2002.
67. Sommerfeldt, Karl-Ernst; Schreiber, Herbert. Textsorten des Alltags und ihre typischen sprachlichen Mittel. – Frankfurt a.M.: Lang, 2001. – 198 S. („Annoncen“, „Werbezettel“, „Gebrauchsanleitungen“).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Науменко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Наукові інтереси: історія й теорія літератури, національна специфіка літератури, літературна компаративістика; філологічний аналіз тексту, ідіолект письменника; концептуальний переклад; лінгвопоетична методологія й методика створення підручників з німецької мови для студентів-філологів.